

# СИСТЕМ ВРЕДНОСТИ ПРИПАДНИКА ВОЈСКЕ СРБИЈЕ У КОНТЕКСТУ РЕФОРМИ ДРУШТВА

Драгана Аларгић\*  
Министарство одбране Републике Србије

Интересовање за проучавање вредности у друштвеним наукама, а посебно у области психологије, има велики теоријски и практични значај. Један од разлога јесте њихова релативна стабилност, која омогућава да се будуће понашање људи и друштвена кретања предвиђају, чак успешније него на основу познавања неких других диспозиција и карактеристика личности. Друштвено-политичка и економска реформа кроз коју пролази наше друштво, укључујући и реформе кроз које је прошла Војска, несумњиво остављају трага на вредносном систему, тако да изучавање вредности чини актуелан друштвени и сазнајни проблем који захтева научни одговор.

Пратећи промене у друштву и реформе кроз које је прошла ВС, у периоду од 2006. до 2008. спроведено је обимно истраживање које је, поред осталог, било фокусирано на два основна питања:

1. Каква је постојећа структура вредности и којим вредностима припадници Војске Србије придају највећи значај, у условима актуелне реформе Војске и транзиције државе.

2. Да ли је, и у ком правцу, дошло до промене система вредности припадника Војске Србије, под утицајем актуелних социјалних, политичких, безбедносних и других околности и промена у друштву, у односу на период непосредно пре започињања процеса реформи.

Истраживање је имало карактер теренске експлоративне студије, засноване на моделу пресека (cross-sectional model). У оквиру анализе података, поред корелационе и мултиваријантне анализе, укључена је и квалитативно-дескриптивна и статистичко-компаративна анализа. Истраживање је обављено на пригодном узорку испитаника који је обухватао око 10% професионалних припадника Војске Србије.

Скуп независних варијабли односио се на одређене особине личности, као и на социо-демографске карактеристике, док се скуп зависних варијабли односио на систем вредности (31 појединачна вредност). За испитивање независних варијабли коришћени су следећи инструменти: Ајзенкови упитници А, Ц, БЕСК и ЕПQ тест личности, као и тест за испитивање димензија селф-концепта (Генселф-40), док је за испитивање социо-демографских карактеристика коришћен посебно конструисан упитник. За ис-

\* Др Драгана Аларгић је дипломирани психолог.

питивање зависних варијабли, тј, система вредности, коришћена је листа од 31 вредности, која је примењивана у ранијим истраживањима вредности у војној средини.

У овом раду приказујемо само део резултата који се односе на структуру и промене у систему вредности припадника Војске. Истраживање је показало, када је реч о преференцијама реално испитиваних манифестних вредности, да доминирају социјалне вредности: породица, правда, част, самопоштовање, безбедност земље, образовање, људска права, одговорност, срећа и економски напредак државе.

Структура испитиваних манифестних вредности (31 вредност) може се објаснити помоћу мањег броја латентних вредности (5 фактора): 1. рационално-хуманистичка вредносна оријентација, 2. слободарски дух и патриотизам, 3. успех и породична сигурност, 4. религиозност и традиционализам, 5. културни хедонизам наспрам породичне везаности.

Када је реч о правцу промена, на основу овог истраживања, запажа се тенденција да опште вредности, као што су хуманизам и патриотизам, остају и даље стабилне кроз време, тако да се може говорити о неким терминалним вредностима. Ове вредности су високо рангиране и прихваћене од већине испитаника у истраживању, што указује на позитиван хуманистичко-патриотски вредносни профил припадника Војске.

Кључне речи: *систем вредности, особине личности, Војска Србије, реформа војске*

## Увод

*„Људска бића имају потребу за филозофијом живота, религијом или неким вредносним системом, управо као што имају потребу за сунчевом светлошћу, калцијумом и љубављу“.*

*(A. Maslov, 1962)*

Савремена психологија и друштвена пракса врло често постављају питања човекових вредности, вредносних ставова, опредељења и залагања за одређене циљеве, које човек настоји да оствари, или их сматра пожељним, са личног и друштвеног становишта.

Вредности су интегративан појам и доприносе целовитијем сагледавању сложених друштвених и психичких појава, укључујући и најопштије, као што су култура, друштво и личност (Пантић, 1990). Вредности се могу посматрати као битне компоненте културе, али и као битне компоненте личности, њене менталне структуре и вољно-мотивационог система. Вредности и вредносне оријентације служе људима да одрже психо-социјалну равнотежу и да се лакше и брже прилагођавају времену и друштву у којем живе. То значи да се вредности могу посматрати и као идеали којима се тежи, као циљеви и визије које треба остварити. Да нема циљева и вредности којима тежимо не бисмо имали сврху постојања. На индивидуалном нивоу вредности се најчешће односе на критеријуме или стандарде које људи користе у процењивању сопствених активности и активности других људи (Rokić, 1973; Švarc, 1992). На социјалном нивоу вредности одговарају принципима којима се дефинишу права и обавезе међу грађанима (Carraja, Cervone, 2003). Поред тога, значајна је и чињеница да се вредности не наслеђују, већ се формирају као продукти интеракци-

је човека и друштва у којем живи, што значи да оне нису потпуно стабилне карактеристике, него су под одређеним условима подложне променама.

Вредности су један од основних фактора структуре личности и једна од најдистинктивнијих људских карактеристика, али су несумњиво и један од најважнијих концепата у психологији и низу сродних научних дисциплина. Као релативно стабилна диспозиција, вредности имају централно место у структури личности коју снажно и трајно покрећу на одређене активности (Рот, 2003). Доношење животних одлука, одређивање циљева и средстава за њихово остваривање, ставови, идеологије, евалуација, морално суђење, па и социјално понашање – великим делом детерминисани су вредностима. Човек тежи многим циљевима у разним сферама живота, и то је оно што га чини аутентичним, живим и духовним бићем, па су зато путеви ка тим циљевима оно што нас одређује као личност.

Оригиналан приступ у проучавању вредности осмислио је Рокич (1973), кога многи, с правом, сматрају најзначајнијим истраживачем и теоретичарем вредности у подручју социјалне психологије. У његовом раду вредности су први пут заиста јасно и добро теоријски и операционално дефинисане, тако да је он заслужан за коришћење појма вредности у проучавању социјалног понашања. Истицао је предности коришћења појма вредности, јер означавају диспозицију која је централна за личност, која се истиче динамичношћу и која је економична, пошто детерминише знатан део људског понашања. За Рокича вредности су „постојано веровање да су извесни специфични начини понашања или стања постојања лично или друштвено пожељнији од супротног или обрнутог начина понашања или постојања” (Рокич, 1973).

У савременом свету расте бојазан да је једна од највећих опасности, посебно за омладину, стање „без вредности” без јасних и правих циљева, о чему је Маслов током 60-их година 20. века писао као о стању аноминости, апатичности, анхедоније, односно о недостатку вредности као највећој болести тог времена, које је, по њему, било опасније него икада пре у историји (Маслов, 1962; 1964). Како истиче Пантић (1990), бити без неког вредносног система за њега је било психопатогено стање.

У вези с тим, све више се увиђа да су емпиријска истраживања вредности корисна не само за идентификовање постојећих вредности, него и у налажењу нових, имајући у виду да друштвене науке могу да допринесу планирању вредности, избору важних друштвених циљева (на пример стратегија развоја, установљавању садржаја вредности који највише одговара човеку као моралном бићу (Скинер, 1971; Рокич, 1973 и 1979). Човечанство се данас налази у периоду наглих промена вредности, у стању културног шока, шока будућности (Тофлер, 1970), који добија различите појавне облике. Има аутора који говоре о перманентној вредносној револуцији покренутој технолошким променама („информатичко друштво”, „постиндустријска ера,“) и културом постмодернизма, али има и другачијих мишљења о вредносној ситуацији савременог света. Широка расправа води се и о замени материјалних, аквизитивних вредности, постматеријалистичким вредностима „раста”, истицањем циљева који наглашавају слободу, демократичност, хумано живљење, чисту околину, солидарност, развој личности и самоактуализацију (Ингелхарт, 1990; Васовић, 1988; Павловић, 2009).

Познато је да друштвено-историјске околности у знатној мери обликују психичке процесе, схватања, ставове, функције и личност у целини. У оквиру значајних друштвено-историјских детерминанти које су психолошки обликовале свест и карактер

наших људи, можемо издвојити оне које су трајније природе и које представљају „историјско памћење”, као и оне новије или садашње које делују као актуелна друштвено-политичка реалност. Геополитички положај Србије и Срба на Балкану означава се метафором „куће на друму или куће на раскрсници путева”, а такав положај свакако да има утицаја на живот, историју, па и на карактеристике личности овдашњег човека. Поред тога, како сматра Мирић (2011), постоје неки још трајнији историјски трендови, који су значајни за психологију личности. Два последња века српске историје обележена су изразито учесталим и крупним променама готово свих чинилаца од којих зависе живот и перспектива људи у Србији. Ако те чиниоце не узимамо у обзир нећемо моћи да ваљано објаснимо или разумемо готово ниједан налаз који добијамо у нашим истраживањима, почевши од стилова живота, вредносних оријентација и ауторитарности, па преко моралног мишљења, структуре личности и идентитета, до посебних ставова и уже дефинисаних процеса и варијабли.

Две последње деценије које су Србију довеле у центар светске пажње такође су донеле бројне промене релевантне за личне и друштвене вредности, социјалне односе и психичко функционисање људи на овим просторима. Те промене су изазване, како унутрашњим чиниоцима (везаним за распад бивше државе, ратове, санкције, транзицију и сл.), тако и спољашњим околностима (економске санкције, изолација, бомбардовање, негативни стереотипи о Србима, оптужбе). Какав је и колики утицај тих новијих историјских и друштвено-политичких детерминанти на лични и друштвени идентитет, самоопажање, вредности, мотивацију, личност у целини, питања су која се често постављају у стручним и научним круговима.

У оквиру процеса глобализације у свету и општих друштвених промена које су захватиле и нашу земљу логично је било очекивати промене и трансформацију организационе форме и вредносног система Војске Србије, која би требало у новим околностима да добије другачији стратешки задатак који, поред осталог, подразумева и укључење у међународне војне савезе и организације. Може се сматрати да се реформа Војске не може успешно реализовати без промене система вредности њених припадника.

Транзициони процеси у држави, а нарочито реформа Војске која се одвија у правцу професионализације и усвајања новог вредносног система, несумњиво имају значајан утицај на однос припадника Војске према основним друштвеним и војним вредностима, као и на ставове о појединим аспектима функционисања Војске у таквим условима. Сходно томе, истраживање вредности професионалних припадника Војске неопходно је посматрати у контексту реформе Војске и транзиције државе.

## Друштвено-историјске околности као фактори промене система вредности припадника Војске

Када је у питању проучавање система вредности у Војсци мора се узети у обзир сва сложеност историјских, међународних и унутрашњих прилика у којима се налази српско друштво и српска војска, односно општи контекст друштвеног живота, као и положај и улога Војске од распада бивше социјалистичке државе до данас. Крај хладног рата, ратни распад СФРЈ, конфликтно послератно наслеђе, ратни сукоби, избеглице, бомбардовање од стране НАТО-а, конфликтан процес демократизације Србије, трансфор-

мација политичког система, геополитички положај Србије, стање њене безбедности, територијалне целовитости и суверенитета (укључујући и политичке разлике у њиховом тумачењу), затим однос Европе, однос нових и старих суседа према нашој земљи – све су то крупни историјски догађаји и значајне друштвене и политичке промене које су утицале на формирање одређених ставова и општи вредносни систем припадника Војске. Поред тога, промене у нашем друштву, крајем 20. и на почетку 21. века, обухватају и легализацију политичког плурализма, слободно удруживање грађана и нагли пораст броја грађанских иницијатива и невладиних организација, које подржавају проевропске интеграције и глобалистичке процесе. Уз то иде и јавно супротстављање тзв. говору мржње, иницијативе за спречавање и заустављање рата и насиља, програми за помоћ жртвама и заштита елементарних људских права. Може се рећи да је период између лома претходног и потпуног усвајања новог вредносног система, у суштини, период трајања саме транзиције једног друштва (Биро, 2006).

Након крупних политичких промена у Европи, слома комунизма у источним земљама и грађанског рата на нашим просторима, вредносна преоријентација наше друштвене (посебно политичке) елите ка неким облицима модернизма одвијала се релативно брзо, али и површно. Вредносна преоријентација одвијала се у смислу селективног одбацивања традиционалних вредности, великим делом по „диктату„ идеолошке пожељности. Наиме, с обзиром на то да су неке кључне вредности модернизма биле садржане у саставу синдрома владајуће комунистичке идеологије, њихово усвајање често је имало инструменталан карактер. По правилу, што је систем био појединцу од веће користи, то је он у већој мери усвајао ове (и друге) системске вредности. Нека институционална обележја социјалистичког (комунистичког) система, као што су: доминација друштвеног власништва над приватном својном и приватном иницијативом, етатизација свих друштвених области, монопол ауторитарне власти, доминација политичке над свим осталим сферама друштвеног живота, непостојање правне државе и слично утицали су на формирање специфичног синдрома вредности, ставова и уверења, што данас представља тешко савладиву препреку ка модернизацији и бржем развоју друштва. Према мишљењу Мирјане Васовић, „Наслеђе социјалистичког (комунистичког) система карактерише: ауторитарност (поданички однос према носиоцима власти између појединца и државе); доминација колективитета (из чега следи популизам као превасходни метод учења у јавном и политичком животу и плебисцитарност као манир у доношењу политичких одлука); недовољна информисаност о политици (услед контроле медија, што се одражава на степен социјалне и политичке критичности); неповерење грађана у демократске институције (из чега проистиче слабо развијено осећање политичке компетентности и ефикасности); идентификација са локалном заједницом (што је повезано са осећањем неповерења према „туђинима“, посебно странцима, односно са нетолеранцијом према другом и другачијем) (Васовић, 1997).

Очекивало се да промене на друштвено-политичкој сцени Србије 2000. године донесу убрзање процеса демократизације и модернизације, али су ти помаци били спори и једва приметни у суштинском смислу, што је донекле и разумљиво, јер су се ти процеси одвијали у условима негативног политичког, економског, социјалног и правног наслеђа и транзиционих турбуленција. Процеси успостављања демократских институција и „правила игре“ одвијају се још увек под изузетно неповољним политичким и економ-

ским околностима. Ове околности отежавају излазак из стања вредносне аномije, која уобичајено прати распад претходног и усвајање новог идеолошког система и новог вредносног обрасца. Уместо тога, вредносне оријентације често настају као производ емоционалних идентификација, или као реакција на фрустрације и осећање несигурности, а мање као производ стабилних, интериоризованих вредности.

У таквим условима скоро је немогуће говорити о стабилним вредносним оријентацијама и систему вредности код наших људи. Значајније је указати на промене и тенденције које се у тој области дешавају, о чему сведоче резултати многобројних истраживања. Вредносни систем се не преноси само са генерације на генерацију и разликује од друштва до друштва, већ се и постепено мења у складу са социјалним, економским и политичким околностима. Он се постепено прилагођава променама у друштву, али у случају драматичних околности и историјског политичког дисконтинуитета, као што је случај у Србији, сасвим изнова ствара (Васовић, 1997).

Распадом источног блока потпуно су се промениле све околности које су условљавале стратегију безбедности наше земље, а самим тим и чиниоци који су обликовали основну улогу, карактер и начин формирања војске. Већина анализа будућих војних сукоба, урађених деведесетих година прошлог века, након нестанка биполарне поделе света, предвиђа смањење могућности избијања великих класичних ратних сукоба између држава, а тиме и смањење могућности вођења традиционалних војних операција. Непосредни одговор на смањење могућности великих напада непријатеља на неку земљу довео је, у већини држава, до смањења бројности војске и трошкова одбране.

Међутим, смањење могућности општег рата између великих непријатеља није истовремено отклонило и друге факторе који угрожавају међународну сигурност. Тероризам је и даље остао присутан као и пре, а са напретком модерне технологије постаје још опаснији. Организовани криминал све је организованији и располаже средствима која често надмашују она којима располажу мање државе. Нестанком равнотеже сила, при којој је често политичким средствима отклањано њихово отворено сукобљавање, није се смањила могућност за избијање низа локалних сукоба, док је отворено насиље јачих над слабијима постало у многим сегментима извесније него пре. Такође, појавили су се и јасни знакови будућих спорова због исцрпљивања природних ресурса (енергије и воде), неконтролисаних великих миграција, наглог пораста становништва и слично.

У савременим анализама могућих чинилаца угрожавања сигурности упозорава се и на смањење могућности контроле у савременом постиндустријском, глобалном друштву. Притом се истиче да све земље, па чак и најразвијеније, имају све мање могућности контроле и деловања против група које делују мимо и против њихове воље. Такве групе (терористичке, криминалне, али и неке на изглед много безазленије), због опште промене карактера и значења државних граница међу земљама, развијеног саобраћаја и комуникационих средстава, имају знатно веће могућности за привлачење бројних чланова и организација са терористичким намерама, при чему им модерна технологија омогућава лако доступним сва потребна средства и циљеве, са застрашујућим могућностима и последицама.

Конечно, међу земљама још увек делују и економска такмичења, која врло лако прерастају у економске, а затим и у отворене сукобе. Иако процес економске глобализације уједињује светску економију, чињеница је да тај процес не напредује без сукоба. Довољно је само подсетити се да предводник процеса глобализације –

САД, истовремено и много чешће од других развијених земаља, користе економске санкције као средство политичког притиска на друге земље. Тамо где такве санкције не обезбеде очекиване резултате, прибегава се употреби војне силе.

Овом списку будућих извора несигурности и сукоба могло би се додати још много чинилаца и појава, детаљно описаних у савременим анализама. Оно што се сигурно у таквим анализама истиче јесте да престанком хладног рата могућност угрожавања сигурности многих земаља није искључена, посебно на регионалном и локалном нивоу.

Нове врсте угрожавања сигурности траже и нове политичке, економске, па и војне одговоре. Војни одговори на постојеће претње обично се називају „нове врсте операција”, „нетрадиционалне операције”, „нератне операције” или операције другачије од рата (*operation other than war*). У такве операције спадају: контрола наоружања (контрола провођења ембарга), сузбијање тероризма, хуманитарна помоћ (њена војничка подршка), евакуација цивила из угрожених подручја, противгерилска дејства, демонстрација или показивање војне силе, нагли циљани удари и препади, подршка цивилним властима и мировне операције (одржавања мира и наметања мира).

Ове операције подразумевају врло различите оперативне поступке, различито трајање, па и различите циљеве. За већину војски то су нове врсте задатака, који захтевају битно другачији војнички приступ од традиционално увежбаваног. Заједничко за све те операције јесте што се у начелу изводе у сарадњи са савезницима, од највишег политичког до најнижег тактичког нивоа, а у психолошком погледу пред војника често постављају много већи број непознаница и неодређености него класичне војне операције. Посебно је важно нагласити да у циљевима деловања свих тих операција не постоји јасно одређен непријатељ кога треба победити.

Скоро сви елементи структуре, положаја и деловања војне организације у многим земљама, па и код нас, као што су: претња војном силом, очекивања нације од војске, унутрашња структура, однос војске и политике, однос јавног мњења, војни прорачуни, однос војске и друштва, професионална улога војника, приговор савести, идентификација војника, етичка и друга питања – разликовали су се на почетку хладног рата, на његовом крају и после завршетка, тј. у постхладноратовском раздобљу. За почетак хладног рата карактеристични су били: масовна војска, стална спремност и борбена готовост, инвазија, обезбеђивање сигурности, интеграција, подршка, ратничка улога војне организације, забрањен приговор савести и институционална идентификација војника. На крају хладног рата доминирала су обележја: могућност избијања нуклеарног рата, застрашивање противника, велике професионалне војске, сукоб култура, делимична интеграција, војни прорачуни, војник као стручњак и управљач, делимично прихваћен приговор савести и професионална идентификација војника. У постхладноратовском раздобљу настају нове околности које одликује: невојно угрожавање, флексибилни одговори, мање професионалне војске и мала резерва, економско јачање, војска искључена из политике, смањивање војних формација, нови задаци војне организације, војник у улози стручњака и научника, пораст значаја цивилне службе и цивилна идентификација војника (Filjak i sar, 2005).<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Промене у војној организацији већ су увелико испробане у новим сигурносним условима који су довели до нових ангажовања у мировним операцијама. Број и важност нових типова операција знатно је порастао. Док су америчке трупе стациониране у Европи од 1945. до 1989. учествовале у само 29 мировних и хуманитарних мисија, од 1991. до 1998. учествовале су у преко 100 таквих мисија. Истовремено, број војника се од готово пола милиона смањило на нешто више од 100 хиљада.

Свака значајнија промена у систему друштвених вредности неминовно доводи и до промена вредносног система у Војсци. Цивилно друштво Србије, заједно са законодавном и извршном сфером друштва, представља екстерно окружење у оквиру којег Војска изграђује сопствени систем вредности. Како је говорио познати српски Војвода Живојин Мишић (Мишић, 1907) – карактер једног народа огледа се у карактеру његове војске, а карактер војске најбоље се види у карактеру њеног официрског кора. То јасно говори да се основне друштвене вредности неминовно преламају и кроз војску. Реформа кроз коју пролази наше друштво, у складу са глобализацијом и другим друштвено-економским и политичким процесима у свету, доводи до редифиниције класичних појмова: рата, оружане борбе, војске, суверенитета, тако да фактори националне безбедности данас постају све више друштвене активности другачије од рата и непосредне употребе оружане силе (активности које се крећу од политике до економије), што указује на то да се постепено умањује доминантно место војне организације као фактора одбране и националног суверенитета. У оквиру саме војне организације све више се говори о новим облицима рата: неконвенционалном рату (Unconventional Warfare), сукобима ниског интензитета (Low Intensity Conflict), специјалним операцијама (Special Operations), операцијама другачијим од рата (неокортикални рат, психолошки рат, медијски рат, економски рат), рату ограниченог интензитета, растреситом рату, герилском рату, асиметричном рату, невидљивом рату, специјалном рату, стратегији тзв. посредног наступања и слично.

Промене у међународним односима, као што су: глобализација на супрот регио-нализацији, европске и евроатлантске интеграције, ограничавање националног суверенитета, колективна безбедност и војна сарадња, јачање демократије и цивилне контроле над војском – представљају чиниоце који јасно одређују правац промена на стратегијском нивоу, у државној политици и војној организацији. Оно што је обележило унутрашње реформе и модернизацију Војске у нашој земљи у првој декади 21. века биле су промене које су окарактерисане као: деполитизација, професионализација, смањење броја војника, боља формацијска организација, модерни-је наоружање и опрема, као и интегрисана одбрана.

Према томе, друштвена збивања у данашњој Србији и Војсци Србије не могу се разумети без њиховог ситуирања у реални контекст промена, пре свега у контекст суштинске повезаности транзиције и глобализације. Постсоцијалистички друштвени развој је под утицајем двојаког процеса (Вујовић, 2003): глобализације као ширег и транзиције као ужег структуралног процеса. Процес глобализације почео је да јача 70-их година као реакција на опадање потражње и пораст трошкова производње у централним земљама светске економије. Као природан процес карактеришу је: техничко-технолошка достигнућа, ширење комуникација, трансфер знања, роба и услуга, научни проналасци и иновације.

Али, као последица економске и технолошке глобализације појавили су се нови и наметнути друштвени трендови и процеси, који немају увек позитиван предзнак: наметање у области политике, незапосленост и смањење цене радне снаге, партнерство и нове интеграције у војсци, различити утицаји у култури. Већ је постало јасно и опште препознатљиво да глобализација има своје добре и лоше стране, које се тешко могу раздвојити.

У позитивне стране глобализације свакако се могу убројити: промоција светског мира, јачање глобалне политике стабилности, убрзање економског раста, техничко-технолошки прогрес, научни развој и све већа контрола природе.

Негативне стране глобализације углавном се односе на: наметање политичких и војних решења, повећање јаза између богатих и сиромашних, економску и политичку



зависност малих земаља, културну дезинтеграцију и глобализацију културе, пораст тероризма и насиља (познати терористички догађаји: Њујорк – 2001, Москва – 2002, Истанбул – 2003, Мадрид и Беслан – 2004, Лондон – 2005), употребу оружја за масовно уништавање, стални страх и осећање беспомоћности, губитак хуманости и осећања правичности, претерану контролу и трошење људских и материјалних ресурса, контролу тржишта роба, услуга, капитала и информација, контролу политичких, културних и идеолошких вредности, инструментализацију међународних организација (ОУН, СТО, СБ, ММФ, НАТО, ОЕБС, ЕУ, ОАЈ, ОАД), корпорацијски или предаторски капитализам (тзв. турбокапитализам), урушавање класичних држава и нација, мондијализацију друштва, економије и културе, креирање укуса и потреба потрошача, увођење глобалне правде и међународног права, као и нову улогу војног фактора – углавном се користи за политичку контролу и заштиту сопствених инвестиција и профита.

Као посебне социјално-психолошке последице глобализације могу се издвојити: пораст тероризма свих врста, еколошка девастација, ерозија природе, организовани криминал, неконтролисана миграција становништва, демографска експлозија, епидемијске болести, угрожена права слабих и немоћних, милиони избеглица и прогнаних, хипокризија владајућег система вредности и морала, оружје за масовно уништавање, локални ратови и глад. Све наведене економске, политичке, идеолошке и социјално-психолошке промене и последице, настале под утицајем глобализације и научно-технолошког развитка, ни су могле остати без утицаја и на нашу земљу, а самим тим и на војну организацију.

## Трансформација Војске Србије и нови систем вредности

Посматрано са друштвеног аспекта, вредносни систем у Војсци мора бити, са једне стране, усклађен са доминантним друштвеним системом вредности (Војска не може бити изван друштвених, политичких, економских и социо-културних промена у Србији), док са друге стране, имајући у виду природу њене делатности, Војска мора имати и своју посебност, јер располагање и употреба средстава силе одређује карактер, положај и улогу Војске, што се одражава на садржај вредности, вредносних оријентација и вредносног система припадника Војске.

Под утицајем познатих друштвених промена које су се одвијале у Србији на почетку 21. века, извршене су и бројне промене у војној организацији, као једном од најважнијих сегмената друштва. Те промене означене су као трансформација Војске, која је имала за циљ да војну организацију прилагоди новим потребама и циљевима друштва. Прва кључна област трансформације односи се на структуру војних снага, која треба да буде примерена савременим моделима војног организовања. Друга област је модернизација, пре свега техничка модернизација. Затим, успостављање новог система вредности, што представља озбиљан изазов, јер то не може да се учини брзо, и не зависи само од Војске. Битан „алат“ за успостављање новог система вредности је образовање, под којим се подразумева реална перцепција и схватање „шта су нам безбедносни изазови, да ли су нам и које земље потенцијални противници, да ли треба да будемо заточеници неправде и емоција које су произашле из претходних ратова, на који начин то да каналишемо“ итд. (Понош, 2007).

Изузетно је важна и социјална димензија у смислу јавне презентације и друштвене подршке реформама унутар Војске.

Годинама се вредносни систем у нашој војсци заснивао готово искључиво на традиционалним вредностима, међу којима су најчешће истицане родољубље и патриотизам, што је подразумевало и спремност на жртвовање и погибију „за узвишене циљеве” и одбрану отаџбине. Традиционална патриотска димензија, као морална вертикала Војске у савременим условима, и даље треба да остане, али не треба да буде усмерена на жртвовање, већ да буде ослоњена на реалне и чврсте ослонце, као што су: образовање, висока обученост и професионализам, такмичарски дух и познавање интернационалне комуникације и модела сарадње у оквиру мултинационалних операција (Понош, 2007; табела 1).

Табела 1 – Нови систем вредности у Војсци (Понош, 2007)

ПАТРИОТИЗАМ			
ТАКМИЧАРСКИ ДУХ		ПРОФЕСИОНАЛИЗАМ	
ОБРАЗОВАЊЕ		ОБУКА	
Енглески језик	Штабне процедуре	Вежбе	Мултинационалне операције

Војни стратегији сматрају да је у оквиру образовања потребно да се посвети више пажње изучавању страних језика, пре свега енглеском, јер је то стандард за данашњу међународну комуникацију, пошто је неопходно да се разумемо са онима са којима покушавамо да решавамо безбедносне проблеме који се не завршавају и не почињу на нашим границама (Понош, 2007).

Развијање такмичарског духа у војној средини такође је важна компонента за изградњу новог система вредности. У систему војног напредовања морају се стимулисати успешни и компетентни. Професионализам, као главна одредница, мора укључити образовање, обученост и такмичарски дух.

Трансформација коју је предузела Војска Србије специфична је у односу на остале Војске у нашем региону, јер је започела много касније (1996. године) и вишеструко је била оптерећена ратним искуством из 1999. године, затим домаћим политичким приликама и међународним односима наше земље. Посебно се разликује по томе што није праћена стручном и економском подршком страних партнера, као што је био случај са свим земљама које су ушле у НАТО или Партнерство за мир 1994. године. Подршка нашој трансформацији била је спорадична и оптерећена бројним политичким ограничењима, укључујући и приступање Програму „Партнерство за мир”. Актуелна фаза трансформације битно је условљена различитим факторима, као што су неопходан стални ниво оперативних способности и безбедносни изазови на југу централне Србије и Косову и Метохији. Смер трансформације је део визије српске војске која мора да буде у стању да одговори на безбедносне изазове са којима се Србија већ сада суочава или ће се суочавати у првим деценијама 21. века, али и касније. Треба мати у виду да ти изазови неће почињати на српским границама, већ траже много комплексније одговоре од индивидуалне војне моћи Србије (Понош, 2007).

## Преференција појединачних (манифестних) вредности

Имајући у виду значај вредности за понашање припадника Војске, у периоду њене трансформације, извршено је обимно истраживање које је имало за циљ да утврди структуру и правац промена у вредносном систему Војске.

Истраживање је обављено на пригодном узорку испитаника који обухвата око 10% популације из Министарства одбране (МО) и Војске Србије (ВС), али се посматрано пропорционално по појединим стратумима може говорити и о делимично репрезентативном узорку. Укупно је испитивањем обухваћено 893 испитаника. Испитивање је обухватило све структуре професионалних припадника ВС и МО (официри, подофицири, професионални војници, цивилна лица), осим категорије генерала и пуковника. У избору испитаника примењен је стратификовани вишеетапни пропорционални модел формирања узорка.

Један од главних задатака истраживања односио се, дакле, на утврђивање преференције појединачних вредности припадника Војске Србије у условима реформе Војске и транзиције државе. Основа за постављање овог задатка истраживања налази се у емпиријској чињеници и теоријским поставкама већине аутора који су се бавили изучавањем вредности, да људи у одређеним друштвено-историјским околностима преферирају одређене вредности које су у складу са владајућом идеологијом друштва, што указује на то да се вредности могу мењати у складу са друштвеним променама, иако многи сматрају да је реч о релативно стабилним или чак базичним уверењима, ставовима и опредељењима.

Када је реч о преференцијама манифестних облика вредности припадника Војске Србије у условима реформе Војске и транзиције државе, на основу резултата истраживања, уочава се да се највише преферирају социјалне вредности, али и да је дошло до одређене промене у систему вредности у односу на ранији период, пре започињања реформи у Војсци. Основно питање које се овде може поставити је – у чему се огледа та промена? Будући да смо у истраживању пошли од Рокичевог схватања (Rockeach, 1973) да је структура (број и врста) вредности код одраслих и зрелих људи релативно стабилна и скоро непроменљива категорија, онда се промена, очекивано, испољила, пре свега, у погледу редоследа (ранга) преференције и степена прихваћености (интензитета) појединих вредности.

Какав значај професионални припадници Војске придају појединим испитиваним вредностима на манифестном нивоу утврђено је дескриптивном анализом. Слика о степену преференције појединих вредности приказана је у табели 1, где су наведене аритметичке средине (М), односно просечна прихваћеност сваке вредности (на скали од 1 до 5), уз пратећи податак о распршењу појединачних мера или стандардних девијација (СД), а затим и учесталост јављања сваке вредности међу пет приоритетних (изражена процентом испитаника који бирају дату вредност). На основу сваке од те три врсте мера сачињене су ранг-листе вредности по степену прихваћености, односно преференције у испитиваном узорку (табела 2).

Табела 2 – Ранг-листа прихваћености вредности на укупном узорку испитаника

РЕДНИ БРОЈ ВРЕДНОСТИ	ПОЈЕДИНАЧНЕ ВРЕДНОСТИ	АС	СД	Ранг	% са највишом оценом	% са најнижом оценом
15.	Породица	4.875	0.443	1	95.6	0.5
5.	Правда	4.760	0.546	2	95.5	0.5
4.	Част	4.705	0.573	3	94.9	0.5
9.	Самопоштовање	4.691	0.578	4	95.2	0.9
11.	Безбедност земље	4.689	0.586	5	94.5	0.5
10.	Образовање	4.619	0.587	6	94.8	0.5
14.	Људска права	4.610	0.644	7	93.5	1.0
17.	Одговорност	4.594	0.618	8	94.3	0.7
25.	Срећа	4.565	0.706	9	91.7	1.8
29.	Економски напредак државе	4.550	0.648	10	93.8	0.9
2.	Независност земље	4.537	0.788	11	83.6	2.8
7.	Храброст	4.533	0.677	12	93.1	1.5
23.	Успех у животу	4.527	0.625	13-14	93.4	0.8
26.	Задовољство послом	4.527	0.612	13-14	94.1	0.4
6.	Традиција	4.524	0.702	15	91.7	1.6
3.	Патриотизам	4.464	0.755	16	89.7	8.6
8.	Удобан живот	4.441	0.666	17	92.5	1.0
18	Толеранција	4.409	0.685	18	92.2	1.6
19.	Човекољубивост	4.399	0.722	19	90.2	2.0
1.	Слобода избора	4.398	0.720	20	91.4	1.7
31.	Посвећеност послу	4.384	0.652	21	91.9	0.9
28.	Заштита животне средине	4.379	0.692	22	89.8	1.0
27.	Солидарност	4.365	0.651	23	91.1	0.6
13.	Мир у свету	4.362	0.828	24	86.5	3.6
20.	Разборитост	4.299	0.733	25	87.3	2.1
21.	Улагање напора	4.291	0.701	26	90	1.9
12.	Вера у бога	4.132	0.961	27	78	6.1
16.	Послушност	4.037	0.926	28	80.7	7.8
22.	Демократски друштвени поредак	3.859	0.965	29	70.3	8.3
30.	Уметничко стваралаштво	3.812	0.975	30	66.4	8.6
24.	Узбудљив живот	3.811	1.020	31	67.5	11.3

На основу података приказаних у табели 1 очито је да у узорку испитаника Војске Србије доминирају личне и социјалне вредности, које су припадници Војске у највећем степену прихватили и сврстали међу 10 најпожељнијих вредности, а то су: **породица, правда, част, самопоштовање, безбедност земље, образовање, људска права, одговорност, срећа и економски напредак државе.**

Иако се, у целини посматрано, може рећи да су све испитиване вредности високо прихваћене, ипак се може запазити да су најмање од свих прихваћене оне које описују конформистичку и авантуристичку оријентацију. На дну ове скале рангова налазе се и неке традиционалне вредности, као што су: **вера у бога, послушност, демократски друштвени поредак, уметничко стваралаштво и узбудљив жи-**

**вот**, али се и њихове аритметичке средине налазе изнад просека, што указује на то да су то, такође, вредности које припадници Војске прихватају и цене.

Анализа ранга, који говори о прихваћености појединачних вредности, може бити од извесног научног и практичног интереса. Она се може употребити у чисто дескриптивне сврхе, али може послужити и као основ за социјалне акције, са циљем да се фаворизују једне, а депресирају друге вредности или да се пропагирају оне које су социјално, политички или на други начин пожељне. Као што је у уводном делу овог рада истакнуто, вредносни системи и степен прихватања појединих вредности нису заувек дати, и могуће их је, психолошки усмереним акцијама мењати и развијати у оном смеру који се сматра друштвено прихватљивим.

Вредности се могу рангирати с обзиром на релативан значај. Ова одредница појављује се у дефиницијама вредности, али је та карактеристика последица једноставне чињенице да људи истовремено прихватају више вредности, што је најбоље манифестовано у Рокичевом схватању да је укупан број вредности које појединац има релативно мали, при чему сви људи поседују исте вредности у различитом степену, организоване у вредносни систем. Прихватање ове претпоставке манифестује се у специфичној методологији ранговања одређеног универзума вредности с обзиром на процењену важност. Са друге стране, разликовање релативног значаја вредности може бити изражено и прихватањем поменутог хијерархијског организовања вредности, које се на различитим нивоима хипотетских модела појављује у зависности од општости, али и у вези са важношћу која се придаје вредностима.

Општа оцена која се намеће из резултата приказаних у табели 1 јесте да све испитиване вредности имају позитивно значење и да су прихваћене у високом степену. Та оцена добија своју емпиријску потврду већ и летимичним погледом на висине аритметичких средина. Ако се, наиме, има у виду да су испитаници давали одговоре на скали од 1 до 5, при чему је број 5 значао прихватање у највећем степену, онда је очито да све испитиване вредности имају висок степен личне прихватљивости, па чак и оне које су сврстане на крају листе и чија аритметичка средина варира између 3.811 и 3.859.

Највећи степен слагања међу испитаницима постоји у погледу првих пет ранжираних вредности. С друге стране, испитаници се међусобно најмање слажу у погледу процене вредности као што су: вера у бога, послушност, демократски друштвени поредак, уметничко стваралаштво и узбудљив живот.

Највећи степен неслагања међу испитаницима постоји када процењују вредности као што су: **послушност, узбудљив живот, уметничко стваралаштво и демократија**, при чему су ове вредности у просеку посматрано оцењиване најнижом оценом.

Када се анализирају, процентуално приказани резултати одговора испитаника са највишом оценом (5) и најнижом оценом (1), уочава се да су највишу оцену испитаници доделили чак за 20 манифестних варијабли (од укупно 31), при чему највећу процентуалну заступљеност имају следеће манифестне варијабле: **породица, правда, част, образовање, безбедност земље, одговорност и задовољство послом**. Очигледно је да су то оне вредности које се односе на лични и породични живот, као и професионалне вредности везане за улогу коју Војска има, а то је одбрана земље. За ове вредности опредељује се највећи проценат испитаника и истовремено их процењује највишом оценом.

Када се посматрају укупни показатељи испитиване структуре вредности код професионалних припадника Војске (ранг, степен прихваћености и степен слагања), може се видети да се оне групишу у три нивоа. На првом нивоу доминирају социјалне вредности, као што су: **породица, правда, безбедност земље и људска права**, којима се по значају и степену прихваћености придружују и неке моралне вредности, као што су: **част и самопоштовање**, укључујући и личне вредности, међу којима највећи степен преференције има **образовање**. На самом врху по степену прихваћености издвајају се изразито наглашене социјалне вредности – **породица и правда**, које спадају у темељне вредности код већине припадника Војске, а за које се може рећи да чине традиционални облик вредности у свим културама и темељ опстанка сваког друштва. Бавећи се карактерологијом и антропологијом нашег народа, и Јеротић (1998) је у позитивне особине, поред храбрости, добродушности, искрености, сврстао и **осећање правде**, али, с друге стране, и негативне особине, као што су: **неслога, инат, издајство и лаковерност**.

У средњу категорију по степену прихваћености и значају могле би се сврстати све остале вредности, као што су: **независност земље, храброст, успех у животу, задовољство послом и традиција**. Очигледно је да ову категорију више профилишу професионалне вредности везане за Војску и посао, што чини основу професионалног идентитета војника. У овом случају могло би се рећи да се по степену прихваћености, након општих социјалних и моралних вредности, у другу категорију сврставају одређене личне и професионалне вредности.

У трећу категорију сврставају се вредности које су имале најнижи степен прихваћености, као што су: вера у бога, послушност, демократски друштвени поредак, уметничко стваралаштво, узбудљив живот и улагање напора. Може се рећи да су то неке опште вредности које нису тесно повезане са војном професијом, тако да им припадници војске придају најмањи значај. Овде је посебно занимљиво ниско вредновање вере у бога и демократије, што одступа од јавне слике и очекивања да је код припадника Војске дошло до ретрадиционализације и верске идентификације, током и након ратног периода 90-их година.

Психолошко објашњење нижег прихватања **вере у бога** као вредности, може бити у томе да је атеистичко време у којем су наши испитаници одрастали и били васпитавани оставило дубљег трага у војној популацији него што је шире у друштву. У периоду развоја СФРЈ и изградње тзв. моралног лика припадника ЈНА, било је наглашено напуштање традиционалних хришћанских вредности, у чијој је основи лежало православље и вера у бога. Код припадника бивше ЈНА наглашено су промовисане вредности везане за хуманизам, солидарност, модернизам и интернационализам. У трећој Југославији СПЦ се полако и сигурно враћа на друштвену сцену и обнавља стари углед и утицај. С друге стране, поједини критички настројени социолози, уважавајући поменуте разлоге као ширу амбијенталну позадину, обнову религиозности ипак свде на један једини узрок – на *екстремни раст национализма*. Дејвид Мартин (Мартин, 1994) покрете религиозне обнове у постсоцијалистичким земљама југоисточне и источне Европе оцењује као, у суштини, инцидентно верске и националистичке, тако да сматра да се у том контексту и „страсна ходочашћа Срба на монашка светилишта на Косову” могу подвести под рубрику „национализам”. Овде бисмо се донекле могли сложити са Дејвидом Мартином, да се под диктатом и инструментализацијом од стране друштвено-политич-

ке елите, у времену кризне друштвене ситуације која је била карактеристична у већини бивших социјалистичких земаља, укључујући и нашу земљу, догодило да је национализам промовисао религију и цркву, па и преокренуо религиозну панораму становништва. Нема спора, национализам је проузроковао да се људи препознају и у религијским обељжима, да пригрле историјску, културну и социјалну позадину која је и религијски осенчена. Међутим, код наших испитаника не може се говорити о аутентичном осећању и истинској религиозности, у смислу живљења по канонима српске православне цркве и вере у бога, него више као инструментална ретрадиционализација и враћање на поштовање религије и верских обичаја у традиционалном смислу, ради тражења идентитета и ослонца у несигурним временима у нечему што је трајнијег карактера. То, такође, омогућава чвршћу колективну идентификацију, повезивање и јачање осећања сигурности, као и лакше подношење свеукупне друштвене кризе.

Како наводи Ђорђевић (2006), црква може бити учесник цивилног друштва – што и јесте у западним друштвима, тамо где већ постоји учвршћено демократско уређење – под условом да: поштује његова строга правила понашања, скрајне традиционално-патријархалну вертикалу, изгради савремен однос према политичком пољу, гаји цивилизован став према свакоме мањинству, заступа борбу за заштиту природе и формулише планску социјалну политику и залаже се за њу. Да би СПЦ била активни учесник цивилног друштва, што важи и за остале верске структуре, она мора да поштује строга правила понашања која владају у њему: да цени чињеницу „бачености” на тржиште, да је у својеврсној утакмици са другим актерима и да у том оштром такмичењу неко у једном тренутку добије, док други, у том истом трену, губе. Свакако да се ово клатно помера: нема унапред загарантованог права на успех. Правила цивилног друштва, а тиме и тржишне утакмице, све више налажу кретање од *религије судбине* према *религији избора*. Ако то применимо на цркву као институцију, могло би се закључити: црква се бира, али не мора бити изабрана. Српска православна црква неће бити учесник цивилног друштва уколико се буде придржавала вертикале коју промовише и по којој наша заједница треба да буде устројена према тројству: бог на небу, помазани краљ у држави, а домаћин у породици. То јесте некада била вертикала српског народа, али она не може успешно функционисати у грађанском друштву за које смо се определили.

Када је у питању **демократија** као вредност, низак ранг може се објаснити пре-наглашавањем демократије у политичкој утакмици у последњих петнаестак година и лошој политичкој пракси која се стално позивала на њу, те превеликим очекивањима и разочарењем опште популације, па и самих припадника Војске, лошим искуствима које људи доживљавају као резултат политике која те вредности експлоатише на свој начин. Као и многи други појмови (па и сам појам демократије, нажалост) и појам правне државе био је више него често злоупотребљаван на овим просторима. Под том етикетом вођене су разне хајке и лов на лопове, најчешће у сврхе јефтиних политичко-маркетиншких потеза прања руку од евидентних злоупотреба власти или, пак, ослобађања од „кужних” сарадника. Клатно које се кретало од болшевичке диктатуре, преко самоуправног *laisser faire*, до анархије која је кулминирала у распаду државе, увек се поново враћало у тачку апсолутизма.

У првој фази после Другог светског рата, законе су прописивали победници, како би били примењивани искључиво над побеђенима. У другој фази, идеја о самоуправљању, сасвим блиска демократској идеји, извитоперена је у средство за манипула-

цију радника. Затим, под окриљем „националних интереса” држава је била све само не правна, тј. једнака за све грађане. Волунтаризам партије био је замењен волунтаризмом доминантне групе („Раднички” и слични савети) како би овај био замењен волунтаризмом национa (тј. владајуће клике која је себе прогласила за репрезента нације). За читаво то време, није било важно шта пише у закону, већ, прво – да ли си члан партије, затим – да ли познајеш судију (или, рецимо, члана комисије за пријем радника) и, најзад – да ли си припадник клана. За читаво то време, овај народ негован је да мисли како форма не мора да одражава суштину, и учен је да се понаша како је „суштину” важнија од форме. А, форма – то је правна држава.

Анализирајући тешкоће увођења демократије у Србији, Здравковић је (1993) дао једну занимљиву таксономију разлика у третирању различитих политичких појмова код нас и у свету, која се може генерализовати на различитости политичке свести између човека посткомунистичког периода и човека из земаља са демократском традицијом:

Табела 3 – Појам демократије (Здравковић, 1993)

	Код нас	У свету
Народ	Заједница којој власт проглашава интересе	Заједница која одређује своје интересе
Власт	Овлашћење за располагање судбином народа	Овлашћење за спровођење воље народа
Странке	Интересне групе које се боре за власт	Групе које заступају политичке програме
Парламент	Институција за потврду понашања власти	Институција за контролу понашања власти
Држава	Апарат за спровођење и заштиту власти	Апарат за заштиту интереса грађана
Судство	Спровођење правде у функцији власти	Спровођење правде је старије од власти

Оно што се такође може запазити из ранга преференција вредности добијених у нашем истраживању јесте да неочекивано низак ранг имају вредности као што су: **слобода избора, солидарност, човекољубље, храброст и патриотизам**, за које се очекивало да буду високо ранговане, будући да су у ранијем периоду врло високо вредноване (Марчек и Аларгић, 2006). Ова промена указује на изванредан отклон у односу на раније налазе, као и одступање од очекивања да ће нове демократске вредности бити више прихваћене. Као да је под утицајем глобализације, нејасних и спорих реформи, ратног искуства и распада земље, дошло до вредносне дезоријентације, аномалије и релативизације одређених вредности, при чему се запажа отклон у односу на старе традиционалне војничке вредности (нпр. храброст, патриотизам), али и недовољно поверење у нове демократске вредности (слобода избора, демократски друштвени поредак, узбудљив живот). То би се могло тумачити као изванредан идеолошки отклон од раније прихватаних и цењених вредности у друштву уопште, као и од припадника бивше ЈНА, или као склоност за прихватање нужности промена и ограничене слободе избора у условима тржишне оријентације и глобализације, уз показивање тенденције ка уздраној самодовољности, егоизму и апатији испитаника, као и другачијем схватању патриотизма. То може да указује и на тенденцију напуштања традиционалних војничких вредности и оријентацију на лични успех и породичну сигурност, као и другачије схватање патриотизма и традиционалних војничких вредности.



Низак ранг **уметничког стваралаштва, солидарности, човекољубивости**, добијен у нашем истраживању, такође није био очекиван, али се може објаснити и разумети, будући да у време кризе људи најмање штеде на храни, одећи и свему што је потребно за пуко преживљавање, док све друго, као што је култура и уметност, може да чека нека боља времена. Као што каже Ратко Божовић (2009), „у сиромаштву човек не може да бира свој стил живота, већ му га је сиромаштво наметнуло. Саосећање за друге је нестало, човека кризе одликује само грамзивост.” Истина, ни ове вредности већи на наших испитаника није вредновало испод просека, али су заузеле знатно ниже рангове у односу на социјалне, породичне, моралне и личне вредности.

## Факторска (латентна) структура система вредности

Полазећи од теоријског схватања других аутора (Рокич, 1973) да се већи број манифестних вредности може свести на мањи број латентних димензија или фактора општијег карактера, којима се објашњава вредносни простор, издвојено је пет основних компоненти или фактора: **Ф1 – рационално-хуманистичка вредносна оријентација**, **Ф2 – слободарски дух и патриотизам**, **Ф3 – усмереност на лично постигнуће и породичну сигурност**, **Ф4 – религиозност и традиционализам**, **Ф5 – културни хедонизам наспрам породичне везаности**, за које можемо рећи да чине основу система вредности код професионалног састава Војске Србије.

Ако, међутим, посматрамо на нивоу манифестних варијабли које чине ове факторе, уочава се битна разлика између ранијих истраживања и нашег истраживања.

**Ф1 – Рационално-хуманистичка вредносна оријентација.** У оквиру овог фактора у нашем истраживању доминирају толеранција и разборитост, док су у ранијим истраживањима, на пример, доминирале вредности као што су: мир у свету, помирљивост и равноправност људи. Све су то вредности које говоре, у првом реду, о хуманизму, али су сада превасходно доминантни рационални елементи – рационалне вредносне оријентације. То значи да је у ранијем периоду више доминирао хуманизам и идеализам, док су сада у оквиру хуманистичке оријентације, пре свега, присутни рационални елементи, тако да се овај фактор може одредити као рационални хуманизам.

**Ф2 – Слободарски дух и патриотизам.** Везаност за традиционалне вредности у нас се углавном односи на патриотизам, везаност за нацију и државу, бригу о очувању безбедности земље и осећања части која проистиче из те везаности. Овакв фактор идентификован је и у ранијим истраживањима Радовановића и Радуловића (2000), Пајевића, Марчека и Данићеве (2005) и Марчека и Аларгићеве (2006), а његов садржај је готово идентичан са нашим истраживањем, што је било очекивано, тим пре што је мотивисаност за војни позив, поред осталог, заснована на овим вредностима.

Официрска (и подофицирска) професија није нимало лака. Ту врсту професије бирају они који су свесни свих ризика које она носи, нарочито у рату. Млади људи се опредељују за ово ризично занимање, пре свега, из психолошке потребе да припадају јакој, стабилној институцији, као што је војска, чија снага произилази из снаге државе, тако да привлачност ове професије, у великој мери, произилази из националног поноса и патриотизма, тј. односа према основним друштвеним и националним вредностима.

**Ф3 – Успех у животу и породична сигурност.** Сличан фактор добијен је и у једном ранијем истраживању (Марчек и Аларгић, 2006), али под називом „породична сигурност и правдољубивост” (на узорку професионалних припадника Војске) и „лична и породична сигурност” (на узорку непрофесионалних припадника Војске), с тим што се може сматрати да је овај фактор чистији, јаснији и компактнији, док је оваквим вредностима у претходним истраживањима била придодата и брига за безбедност земље и правда које су високо цењене вредности у нашем народу. Међутим, посматрано на нивоу манифестних варијабли које чине ове факторе, уочава се битна разлика, иако се може рећи да је раније више била наглашена правдољубивост, док је у нашем истраживању у оквиру овог фактора наглашена лична успешност, задовољство послом, образовање и породична сигурност.

**Ф4 – Религиозност и традиционализам.** У претходном истраживању, које је обављено 2006. године, патриотизам и религиозност формирали су заједнички фактор, вероватно због тога што је један број испитаника религиозно опредељење изједначавао са националним опредељењем, а национално је у свести наших људи најчешће веома блиско патриотизму, односно религија је схватана као део националног бића, а национално се блиско повезује са патриотским. Према томе, патриотизам се у овом случају више везује за религиозност у традиционално институционалном смислу, која више подразумева поштовање српских православних обичаја и празника, него што је реч о веровању у бога и живљењу у складу са учењима вере. Дакле, у ранијем истраживању уз религиозност се блиско везивао и патриотизам, док се у овом истраживању у исти фактор сврставају и вредности које је оправданије означити као традиционализам (послушност, храброст, традиција, одговорност).

**Ф5 – Хедонизам.** Кад је реч о петом фактору издвојеном у нашем истраживању, реч је о вредносној оријентацији која обухвата склоност ка уживању, лагодном животу, преференцији либералних и уметничких садржаја, тако да смо овај фактор означили као културни хедонизам, који се испољава наспрам породичне везаности и традиционализма. Можемо рећи да је то, такође, једна од општих конвенционалних вредности која је утврђена и у претходним истраживањима (Марчек и Аларгић, 2006), али је у складу са временом и околностима под којима је ово истраживање изведено (друштвена транзиција и реформа у Војсци), ова вредносна оријентација донекле у сенци стабилнијих вредности какве су „патриотизам” или „хуманизам”, али се овај фактор овде јасније издваја и структурира као општа вредносна димензија, него што је то био случај у ранијим истраживањима.

Такође, може се рећи да се хедонизам у овом истраживању налази на једној страни биполарне димензије вредности, на супрот „породичној сигурности”, што у ранијим истраживањима није био случај. То указује да су добиле на значају инструменталне вредности које указују на егоизам, лично задовољство и уживање у животу, што савремени егзистенцијални услови и демократско друштвено окружење омогућавају. Овај налаз би се донекле могао посматрати и као супротност Рокичевој подели на инструменталне и терминалне вредности, јер указује на тенденцију да нека инструментална вредност у одређеним друштвеним околностима може постати терминална, тј. бити изражена као стање којем се тежи и које има темељни смисао. Хедонизам у савременим условима није само начин задовољавања потреба и постизање циљева, већ вредност сама по себи, начин и стил живота који се прихвата као основна вредност.

Према Зорици Томић (2009), једна од најупечатљивијих одлика савременог доба је-сте „герор инстанта” у свим аспектима живота. Он се препознаје не само у планетарном

феномену брзе хране, у нестрпљивости да се живот по могућности апсолвира у једном гутљају, већ и у прагматичној оријентацији пројеката инстант образовања, инстант подмлађивања или инстант угледа. Она истиче да се као друго лице *инстанта* појављује механизам краткотрајности, који се преко свеprisутности моде и обавезе да се буде у тренду успоставио као структурални принцип стварности. Краткотрајност је, заправо, постала погонско гориво савременог капитала усмереног на потрошњу. Краткотрајност је, такође, из сфере потрошње трансгредирала и у сферу политике, од локалне до глобалне сцене, потврђујући чињеницу да сваки *ad hoc* вредносни систем, који у току различитих политичких кампања представља и штит и заставу истовремено, рачуна са инстант инструментализацијом, краткотрајношћу и „брзим заборављањем” бирача.

Преузимајући педагошку функцију од школског система, са једне стране, и васпитну функцију од породице, са друге стране, савремена медијска култура у незауствљивом и готово делиричном ритму лиферујући информације, и тиме нудећи опције различитих животних стилова, растаче снагу личних убеђења, чинећи јединке пропуштљивим, флексибилним и спремним да без великих ломова или упитаности напуштају своја традиционална уверења, вредносне системе и појмовне референце (Томић, 2009). У складу са таквим културним и друштвеним трендовима оријентишу се, чини се, и неки наши испитаници као припадници Војске, тако да се хедонизам издваја као једна од пет базичних (латентних) димензија вредности.

## Компаративна анализа система вредности

Посебан задатак нашег истраживања односио се на компаративну анализу, тј. на испитивање да ли је и у ком правцу дошло до промена система вредности припадника Војске, пратећи и упоређујући одређене резултате испитивања вредности у периоду од осам година (2001–2006–2008), које су обележене значајним социјалним, политичким, безбедносним и другим променама у друштву и Војсци. И поред тога што се ради о релативно кратком периоду у којем су извршена истраживања вредности у Војсци која поредимо, очекивали смо одређене промене с обзиром на то да су то биле године најинтензивнијих реформи.

Компаративна анализа преференције манифестних вредности припадника Војске Србије, утврђених у истраживањима 2006. и 2008. године, показује да се међу првих десет ранжираних вредности, у оба истраживања, налази чак шест истоветних манифестних варијабли вредности, упркос томе што се међу њима налазе и две нове вредности из нове скале вредности (2010). То су: породица, правда, част, безбедност земље, самопоштовање и срећа.

Овај резултат указује на релативну постојаност социјалних вредносних оријентација код професионалних припадника Војске Србије, али и на извесне промене у систему вредности које су биле очекиване с обзиром на то да су истраживања вредности вршена у време највеће динамике транзиције и реформи у Војсци и друштву.

Компаративна анализа такође показује да готово код свих вредности, у периоду нашег испитивања (2008–2009) у односу на ранији период (2006) постоји повећање ранга преференције, као и да су те вредности позитивније процењиване: част, самопоштовање, безбедност земље, независност, традиција, храброст, успех у животу, удобни живот,

човекољубље, мир у свету, патриотизам, послушност и вера у бога. Оно што нисмо очекивали јесте чињеница да је дошло до смањења у процени значаја само једне вредности – слобода, где је забележен пад ранга са 2. на 20. место, што заслужује посебну елаборацију. Наиме, слобода као вредност је редефинисана у овом истраживању у односу на претходно истраживање као слобода избора, па је то вероватно један од разлога зашто је добила мањи значај у односу на ранији период, када је слобода схваћена и повезана са независношћу земље и оцењивана као много важнија (табела 4).

Исти ранг у нашем истраживању, као и у претходном, међу процењиваним вредностима задржавају: породица, правда, срећа и солидарност.

Занимљиво је да је патриотизам као вредност у истраживању из 2001. године (Пајевић и сарадници, 2004), спадао међу 10 вредности које су биле прихваћене у највећем проценту, док је 2006. пао на 20. ранг, али је у последњем истраживању 2008. поново добио нешто већи значај и нашао се на 16. месту по рангу.

Из претходно примењене скале „вредности” (2006) искључено је 11 манифестних варијабли, од којих су три биле међу 10 прворангираних (лични мир, опстанак нације, понос). У овом истраживању укључено је девет нових вредности, од којих су три међу 10 прворангираних (образовање, људска права и економски напредак државе).

Табела 4 – Упоредни преглед основних статистичких показатеља вредности професионалних припадника Војске Србије (2006. и 2008. године)

Индикатори вредности (2006)	АС	СД	Ранг	Индикатори вредности (2008)	АС	СД	Ранг
Породична сигурност	4.91	.37	1	Породица	4,875	,443	1
Слобода	4.86	.44	2	Правда	4,760	,546	2
Правда	4.82	.47	3	Част	4,705	,573	3
<b>Лични мир</b>	4.80	.45	4	Самопоштовање	4,691	,578	4
Част	4.79	.52	5	Безбедност земље	4,689	,586	5
<b>Опстанак нације</b>	4.78	.56	6	<b>Образовање</b>	4,619	,587	6
Самопоштовање	4.76	.48	7	<b>Људска права</b>	4,610	,644	7
Безбедност земље	4.74	.54	8	Одговорност	4,594	,618	8
Срећа	4.72	.58	9	Срећа	4,565	,706	9
<b>Понос</b>	4.69	.61	10	<b>Економски напредак државе</b>	4,550	,648	10
<b>Памет</b>	4.69	.58	11	Независност земље	4,537	,788	11
Независност	4.66	.65	12-13	Храброст	4,533	,677	12
<b>Народ</b>	4.66	.63	12-13	Успех у животу	4,527	,625	13-14
<b>Одговорност</b>	4.64	.62	14-15	<b>Задовољство послом</b>	4,527	,612	13-14
Успех у животу	4.64	.59	14-15	Традиција	4,524	,702	15
<b>Задовољство</b>	4.63	.59	16	Патриотизам	4,464	,755	16
Храброст	4.58	.66	17	Удобан живот	4,441	,666	17
<b>Држава</b>	4.57	.75	18-19	<b>Толеранција</b>	4,409	,685	18
<b>Мудрост</b>	4.57	.63	18-19	Човекољубивост	4,399	,722	19

Индикатори вредности (2006)	АС	СД	Ранг	Индикатори вредности (2008)	АС	СД	Ранг
Патриотизам	4.56	.73	20	Слобода избора	4,398	,720	20
<b>Ред и дисциплина</b>	4.53	.64	21	<b>Посвећеност послу</b>	4,384	,652	21
Удобан живот	4.52	.66	22	<b>Заштита животне средине</b>	4,379	,692	22
Солидарност	4.51	.68	23	Солидарност	4,365	,651	23
<b>Равноправност људи</b>	4.50	.73	24	Мир у свету	4,362	,828	24
Човекољубивост	4.44	.70	25	Разборитост	4,299	,733	25
<b>Мушкост</b>	4.42	.82	26	<b>Улагање напора</b>	4,291	,701	26
Традиција	4.41	.77	27	Вера у Бога	4,132	,961	27
Разборитост	4.40	.73	28-29	Послушност	4,037	,926	28
<b>Идржавање тешкоћа</b>	4.40	.70	28-29	Демократски друштвени поредак	3,859	,965	29
Мир у свету	4.23	.91	30	<b>Уметничко стваралаштво</b>	3,812	,975	30
Послушност	4.21	.82	31	Узбудљив живот	3,811	1,020	31
Вера у Бога	4.17	.99	32				
<b>Помирљивост</b>	4.09	.90	33				
Демократија	3.96	1.09	34				
Узбудљив живот	3.88	1.04	35				

Поред компарације манифестних вредности за професионални састав Војске Србије, извршена је компаративна анализа факторске структуре вредности у истраживањима обављеним 2001, 2006. и 2008. године, која је приказана у табели 5.

Табела 5 – Упоредни преглед факторске структуре вредности припадника Војске Србије у три различита периода – 2001, 2006. и 2008. године

Факторска структура вредности студената Војне академије Војске Србије (Пајевић, 2001)	Факторска структура вредности професионалних припадника Војске Србије (Марчек и Аларгић, 2006)	Факторска структура вредности професионалних припадника Војске Србије (Аларгић, 2008)
<b>Ф1 - Хуманистичка оријентација</b>	<b>Ф1 - Патриотизам</b>	<b>Ф1 – Рационалност и хуманизам</b>
<b>Ф2 - Патриотизам</b>	<b>Ф2 - Хуманистичка оријентација</b>	<b>Ф2 - Слободарски дух и Патриотизам</b>
<b>Ф3 - Хедонизам</b>	<b>Ф3 - Хедонизам</b>	<b>Ф3 - Успех и породична сигурност</b>
<b>Ф4 - Стоицизам</b>	<b>Ф4 - Стоицизам</b>	<b>Ф4 – Религиозност и традиционализам</b>
<b>Ф5 - Психолошка равнотежа</b>	<b>Ф5 - Умност и лично достојанство</b>	<b>Ф5 - Културни хедонизам наспрам породичне везаности</b>
<b>Ф6 - Идеалистичко стремљење ка вишим циљевима наспрам личне удобности и успеха</b>	<b>Ф6 - Породична сигурност и правдољубивост</b>	
<b>Ф7 - Прихваћеност норми војне организације</b>		
<b>Ф8 - Тежња ка независности</b>		
<b>Ф9 - Лично достојанство наспрам породичне сигурности</b>		

Компаративна анализа добијених фактора, приказана у табели 4, на три узорка испитаника, у периоду од 8 година показује да, осим разлике у броју изолованих фактора (димензија) вредности, постоји и разлика у редоследу издвајања фактора, а самим тим и у њиховом значају. Показатељи из наведене табеле указују да „патриотизам” и „хуманистичка оријентација” представљају најзначајније димензије у структури вредности припадника Војске Србије и да су оне постојане, јер се појављују у сва три узорка испитаника. У последњем истраживању, извршеном 2008. године, појављују се и две нове оријентације у структури вредности припадника Војске Србије, а то су: **„успех и породична сигурност”** и **„религиозност и традиционализам”**.

Компаративна анализа такође указује на то да се у нашем истраживању изгубио стоицизам и идеалистичко стремљење ка вишим циљевима наспрам личне удобности и успеха, прихваћености норми војне организације и тежње ка независности, што су биле вредности својствене првенствено студентима Војне академије који су испитивани 2001. године, као и професионалним припадницима Војске који су испитивани 2006. године. Чини се да је кроз трансформацију Војске дошло до окретања ка личној постигнућу и традиционализму код припадника Војске који су у најтежим тренуцима за земљу показали храброст, лично достојанство и бригу за независност своје земље, док су у новим околностима схватили да кроз професионализам и лично усавршавање, породични живот и очување традиционалних вредности могу показати свој патриотизам и дати највећи допринос широј заједници кроз уважавање и истицање хуманистичких вредности.

На основу претходне компаративне анализе може се закључити да су под утицајем реформе Војске и транзиције у друштву неке вредности остале стабилне (хуманизам и патриотизам), док су се друге промениле у свом значају (хедонизам, религиозност и традиционализам) или су се појавиле као значајне и неке нове вредности (лично постигнуће, образовање, породична сигурност).

Опште вредности, као што су хуманизам и патриотизам, остају и даље стабилне вредности кроз време, што указује на то да се може говорити о терминалним вредностима у Рокичевом смислу. Ове вредности су високо рангиране и прихваћене од наших испитаника, што указује на позитиван хуманистичко-патриотски профил припадника наше војске. Овакву вредносну оријентацију можемо даље тумачити у складу са историјском и слободарском традицијом српске војске, где су част, слобода, одбрана земље, али и чојство, јунаштво, солидарност и помоћ другима високо цењене и прихватане вредности.

Међутим, када је реч о хедонизму као вредности која је раније више наглашавана, у новим околностима дошло је до извесне промене у њеном значају и садржају. Могло би се такође рећи да је ово једна од конвенционалних вредности која је утврђена и у претходним истраживањима (Пајевић, 2001, Марчек и Аларгић, 2006. и други), али у складу са временом и околностима под којима је ово истраживање изведено (друштвена транзиција и реформа у Војсци) ова вредност донекле је у сенци вредности какве су „патриотизам” или „хуманизам”. Такође, хедонизам се у овом истраживању налази на једној страни биполарне димензије вредности, а на другом крају налази се „породична сигурност”, што у ранијим истраживањима није био случај, што упућује на закључак да једна група испитаника придаје већи значај културним вредностима, испољава склоност ка преференцији културних садржаја (као што су путовања, забава, уметност). и личним потребама, док друга група испитаника преферира традиционалне породичне вредности.

Религиозност и традиционализам су вредности које су се у нашем истраживању показале као значајније него у ранијем периоду непосредно пре реформе и транзиције. Уз овај систем вредности најчешће се приписују карактеристике које указују на ауторитарни патернализам, егалитаризам, колективизам и солидарност, наглашен национални идентитет и религиозност. Имајући у виду систем вредности који је доминирао раније у друштву и који је негован и код припадника бивше ЈНА, могло би се закључити да је у периоду транзиције друштва и реформе Војске дошло до напуштања неких ранијих идеолошких вредности и до извесне ретрадиционализације и повратка на религиозне и традиционалне вредности, које су раније више биле карактеристичне за сеоску и патријархалну средину.

Иако је тај систем вредности изграђен на некадашњем начину живота, који карактерише ограничена производња, рурална култура и здружени начин живота, у новим условима он би се могао тумачити као одговор на брзе промене и несигурност, као рефлекс уплашеног друштва које у повратку на старе и проверене традиционалне и религиозне вредности тражи ослонац.

У ранијем периоду, са доласком и релативно дугим трајањем социјализма и комунистичког интернационализма у нашој земљи, дошло је до раскида са традиционалним системом вредности, али не у свим елементима. Била је наглашена афирмација атеизма и научног погледа на свет. Модернизација је захтевала одбацавање традиционалних вредности, што је у знатној мери постигнуто код припадника Војске. Међутим, мора се претпоставити и то да су појединци усвајали нове вредности из користи од нове власти, тако да је ова модернизација имала инструментални карактер. Поред тога, стварна културна модернизација онемогућавана је и на тај начин што су се ауторитарни модел друштвених односа, патерналистичка држава, егалитарна расподела и солидарност надовезали на традиционалне вредности, одржавајући тако стару вредносну структуру карактеристичну, пре свега, за наше село и патријархални менталитет. Током 70-их и 80-их година ситуација се у друштву значајније мења, тако да код младих људи све више почиње да преовладава модернизам. Поред других фактора, томе су допринели урбанизација, индустријализација и масовно образовање.

Пропаст социјализма и ратни догађаји на просторима бивше СФРЈ условили су процес ретрадиционализације. Међутим, данас је традиционализам у Србији хетероген. Најприхваћеније вредности су етнички идентитет и религијске вредности, док су односи међу половима углавном модернизовани. Долази до афирмације националне прошлости, културних и религијских обичаја. У ком степену се испољава нови традиционализам зависи од степена образовања, занимања и класне припадности. Ранија друштвена вредност социјализам–самоуправљање замењена је традиционализмом, егоизмом и тежњом за личним успехом. Рекло би се да традиционализација у овом периоду има више психолошку функцију, што не значи искрено ослањање на проверене традиционалне вредности, већ раскид са претходним комунистичким вредностима. Образованије категорије популације се са носталгијом окрећу либерално-демократској традицији, што потврђују и резултати нашег истраживања. Могло би се рећи да у овом другом случају неотрадиционализам има еманципаторску улогу (Видановић, 2010).

У једном друштву (као што је наше), које је најпре запало у озбиљну свеопшту кризу, а онда доживело и тешке последице распада земље (инфлација, сиромаштво, ратни сукоби, санкције итд.), многе вредности се мењају, особито оне које су идеолошки

обојене (Пантић, 1987, Кузмановић, 1995). Али, пошто још увек није изграђен стабилан друштвени систем, са јасним политичким, економским и војним перспективама развоја и међународних интеграција, присутна је у значајној мери и друштвена аномлија, односно „вредносни вакуум” и озбиљне противречности у вредносном систему.

Када се посматрају резултати у целини, чини се да није дошло до значајне промене базичних (терминалних) вредности, које су одређене широм културом и професионалним идентитетом наших испитаника (војника), тако да су код њих релативно стабилне и највише прихваћене вредности – хуманизам, патриотизам и религиозно-традиционална оријентација. Али, поред њих високо се рангирају и прихватају и тзв. материјалистичке вредности – сигурност, успех, задовољство, за које се у развијеним западним друштвима очекује да буду замењене тзв. „постматеријалистичким” вредностима, како је предвидео Инглехарт (2000). У развијеним земљама расправа се води у вези са тврдњама о замени материјалних, аквизитивних вредности са „постматеријалистичким” вредностима раста, односно избијањем у први план циљева који наглашавају слободу, демократичност, хумано живљење, екологију, солидарност, развој личности, самоактуализацију. Међутим, типично за друштва која још увек решавају егзистенцијална питања систем вредности креће се претежно око материјалних, када се посматра манифестни ниво. Имајући у виду да процес модернизације и транзиције код нас још увек није завршен, појављују се својеврсни индивидуализовани склопови вредности, тзв. „цепови вредности” (Тофлер, 1970) из синдрома постматеријализма и постмодернизма.

Занимљив је приказ поређења система вредности у нашој земљи и Европској унији (табела 6), који показује да постоје знатне разлике у сфери политике, права и економије, што се може објашњавати културним, историјским и политичким наслеђем.

Табела 6 – Упоредни преглед преовлађујућих вредности у Србији и ЕУ (Станковић, 2011)

У СРБИЈИ	У ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ
<b>Најважније у политици</b>	
Ауторитет	Демократско преиспитивање одлука
Колективност	Индивидуализам
Лични односи	Лични интереси
<b>Најважније у области права</b>	
Произвољно тумачење норми	Фетиш закона
Селективна правда	Једнака примена за све
Лабаве дисциплинске мере	Применљивост прописа (ефикасност мера)
<b>Најважније у економији</b>	
Хармонија (лична и колективна)	Лична слобода
Унутрашња оријентација (углед, част)	Спољашња оријентација (новац, слава)
Антикомерцијализам	Комерцијална усмереност на новац
Усмерење на међуљудски однос	Усмерење на решавање проблема
Поштовање обичаја	Окренутост ка личном интересу
Реаговање на прву лопту	Рационални интелектуализам
Хедонизам	Одлагање или изузимање задовољства
Спонтаност	Срачунатост
Непосредност	Уљудно опхођење
Окренутост другоме	Решавање свакодневних проблема
Предвидиво понашање	Прагматично понашање



Као што се може видети из наведене табеле, разлика у систему вредности грађана Србије и грађана Европе је очигледна. У процесима европских интеграција, да би дошло до корених промена у сфери односа према политичким, правним и економским институцијама, потребна је, како каже Владан Станковић (2011), истраживач Института за политичке студије, темељна промена вредносног система у Србији.

Према његовом мишљењу, ми највећи број ствари у животу, па и у послу, схватамо лично. Ушанчени смо у колектив, волимо друге и да се дружимо. Произвољно тумачимо норме, нисмо склони дисциплини, схватамо је као нешто што нам се намеће. У већини европских земаља оно што је прописано схвата се као нешто што се мора, па норме важе за све. Када је реч о праву, за себе траже исто што и за друге. Желе личну слободу и труде се да не буду угрожени од других. Код нас су људи усмерени једни на друге и сматрају да не мора баш све да се наплати. Међу чланицама европске породице земаља живот се схвата као низ проблема које треба решавати, уз девизу „време је новац“.

Разлика се највише огледа у поимању рада, потрошње, односа према богатству. Овде се, рецимо, ради само онолико колико је потребно, што је последица културно-историјског наслеђа. То се најбоље види по томе што многи предузетници који би можда могли још више да развијају свој бизнис не показују превелико интересовање за увећање сопственог капитала, јер стичу да би имали, доминирали и трошили. То је потпуно несхватљиво у протестантском делу ЕУ, где се рад схвата као нека врста изазова, зарад акумулирања богатства, и уживања у стицању још већег богатства.

Очигледно је да се неке опште вредности везане за културу и традицију тешко мењају. За њихову промену потребно је време, али и институционална подршка државе, у сваком смислу, од образовног система, преко едукације људи на послу, до подршке медија. Међутим, резултати нашег истраживања показују да неке вредности (инструменталне) нису тако чврсто утемељене и непроменљиве категорије, већ да се оне мењају, прилагођавају и формирају у складу са доминантним културним, економским и идеолошким моделом који је присутан у једном друштву. Људи у таквим условима имају своје ставове, мњења, уверења, очекивања и циљеве, који одређују њихово друштвено понашање. Познато је да ставови могу бити вишеструко детерминисани, и у друштвеној кризи могу бити више одређени неким другим факторима (пре свега актуалним интересима) него општим вредностима. Питање је и колико људи у хаотичним временима увиђају неку везу између својих темељних вредности и ставова према актуалним (често сасвим новим) појавама. Ставови се у тим ситуацијама неретко усвајају и путем агресивне персуазије – нпр. наметањем од ауторитета, средстава масовних комуникација итд. Све су то разлози да се веза између неког скупа вредности и различитих ставова с времена на време и изнова проверава у различитим деловима популације, а особито у друштвима која се радикално мењају и која још нису изашла из озбиљне друштвене кризе.

## Закључак

1. Ако се има у виду друштвено-историјски контекст у којем се налази наше друштво, које је најпре запало у озбиљну економску кризу, а онда доживело и тешке последице распада земље и рата (инфлација, сиромаштво, ратни сукоби, санкције итд),

што је утицало и на промену положаја и карактера Војске Србије у постконфликтном периоду, јасно је зашто се питање вредности и вредносних опредељења поново поставља, особито оних које су биле идеолошки обојене. Али, пошто још увек није изграђен стабилан друштвени систем, са јасним политичким, економским и војним перспективама развоја, укључујући и међународне интеграције којима се тежи, у знатној мери присутна је друштвена аномалија, односно „вредносни вакуум” и озбиљне противуречности у вредносном систему. Таква ситуација у друштву у вредносном смислу утиче и на данашње припаднике Војске Србије, што се одражава и на изградњу њиховог сопственог вредносног система, односно, што утиче на избор узора, циљева и критеријума према којима се они оријентишу, са којима се идентификују или које теже да остваре.

2. Према резултатима наведеног истраживања може се рећи да су све испитиване вредности високо прихваћене, али да доминирају **социјалне вредности**, које су у највећем степену прихваћене и сврстане у 10 најпожељнијих вредности, а то су: **породица, правда, част, самопоштовање, безбедност земље, образовање, људска права, одговорност, срећа и економски напредак државе**. Такође се може запазити да су најмање од свих прихваћене оне вредности које описују конформистичку и авантуристичку оријентацију. На дну ове скале рангова налазе се вредности као што су: **вера у бога, послушност, демократски друштвени поредак, уметничко стваралаштво и узбудљив живот**, али се и ове вредности у погледу степена прихваћености налазе изнад просека, што указује да су то, такође, пожељне вредности код припадника Војске Србије.

3. Када се посматрају добијени резултати у целини, чини се да није дошло до значајне промене у погледу неких базичних (терминалних) вредности, које су одређене широм културом и професионалним идентитетом наших испитаника (војника), тако да су се код њих као релативно стабилне и највише прихваћене вредности показале – **хуманизам, рационализам и патриотизам, уз које се придружује и религиозно-традиционална вредносна оријентација која је постала наглашенија у новијем транзиционом и постреформском периоду него што је била раније**. Али, поред њих високо се рангирају и прихватају и тзв. **материјалистичке вредности – породична сигурност, лични успех и задовољство**. Као да се у овом случају ради о некој врсти дуализма вредности, које се запажају код подељеног и донекле отуђеног човека у модерном друштву, што може бити нарочито карактеристично за транзициона друштва, какво је и наше.

Опште вредности, као што су **хуманизам и патриотизам**, остају и даље стабилне вредности кроз време, што указује на то да се може говорити о терминалним вредностима у Рокичевом смислу. Ове вредности високо су рангирани и прихватили наши испитаници, што указује на **позитиван хуманистичко-патриотски вредносни профил припадника наше Војске**. Овакву вредносну оријентацију или вредносни профил можемо даље тумачити у складу са друштвено-историјским условима и слободарском традицијом српске војске, где су се част, слобода, одбрана земље, чојство и јунаштво, солидарност и помоћ другима истицале и цениле као значајне вредности које су и данас високо цењене и прихваћене код припадника наше војске, уз појаву и неких нових вредности инструменталног и хедонистичког карактера.

Патриотизам остаје и даље стабилна вредносна оријентација, која би се код припадника Војске могла посматрати и тумачити и као професионално обележје.

4. Будући да смо у нашем истраживању пошли од схватања да је структура (број и врста) вредности код одраслих и зрелих људи релативно стабилна и скоро непроменљива категорија, може се констатовати да се промена, очекивано, највише испољила само у погледу редоследа (ранга) преференције и степена прихваћености (интензитета) појединих вредности, што је у складу са Рокичевим схватањем о стабилности базичне структуре система вредности.

5. Уз сва могућа теоријско-методолошка ограничења и приговоре који би се могли ставити теренским истраживањима и студијама пресека, као што је и ово истраживање, могло би се констатовати да добијени резултати потврђују значај истраживања система вредности у Војсци, како у погледу сагледавања структуре базичних вредности, тако и у погледу праћења њихових промена кроз време. При томе не треба занемарити чињеницу да и одређене социодемографске карактеристике и особине личности такође утичу на преференцију појединих вредности, али то није био предмет овог истраживања. Добијени резултати такође индиректно указују и на могућност изградње и моделовања пожељних вредности код припадника Војске, као и на боље разумевање мотивације и поузданије процењивање њиховог понашања у планираним задацима и мисијама.

Са практичног становишта, добијени резултати истраживања могу да послуже као основа за нека нова сазнања о битним карактеристикама савременог вредносног система припадника Војске, али и као оријентир политичким и војним структурама, а посебно војним психолозима и менаџерима људских ресурса у Војсци, како да утичу на процес реформе и побољшају могућност предвиђања понашања припадника Војске у обављању професионалних задатака и планираних циљева. Свакако да има оправдања очекивање да ће реформа наше војске ићи брже и да ће бити успешнија ако је, поред обезбеђења других услова, подржана и адекватним програмима професионалне селекције и тренинга, где мотивација, особине личности и систем вредности имају посебан значај.

## Литература

- [1] Аларгић, Д. (2013). Карактеристике појединца као чиниоци система вредности припадника Војске Србије. Докторска дисертација.
- [2] Биро, М. (1998). Поверење грађана Србије у законску праксу и правне институције. Гласник Адвокатске коморе Војводине. Нови Сад. Вол. ЛВИИИ. (191-196).
- [3] Фиљак, Т. и сар. (2005). Војна психологија, 2. Загреб. МО Републике Хрватске.
- [4] Ingelhart, R. (2000). Worlds values surveys (истраживање).
- [5] Ingelhart, R. (2004). human beliefs and values a cross-cultural sourcebook based on the 1999-2002 value surveys. Mexico. Siglo XXI Editores.
- [6] Капрара, Ђ, В. Ђервоне, Д. (2003). Личност, детерминанте, динамика, потенцијали. Београд. Дерета.
- [7] Кордић, Љ. (2007). Вредносне оријентације младих за привредни развој. Нови Сад. Привредна академија. необјављена докторска дисертација.
- [8] Кузмановић, Б. (1995). Уводна разматрања за истраживање промена вредносних оријентација младих у Србији. Психолошка истраживања. 7. Београд. Институт за психологију.
- [9] Марчек, Ј. и Аларгић, Д. (2007). Вредносне оријентације припадника војске Србије. Нови Гласник. 4. (89-96).

- [10] Марчек, Ј. и Аларгић, Д. (2008). Преференција вредности професионалних и непрофесионалних припадника војске Србије. Војно дело 1. 1(24-139).
- [11] Мирић, Ј. (2011). Округли сто Историја и личност у Србији. Зборник радова. 59 Научно-стручни скуп психолога Србије Сокобања. 1–4 јул.
- [12] Маслов, Х. А. (1982). Мотивација и личност. Нолит. Београд.
- [13] Мишић, Ж. (1907). Стратегија. Београд. Нова штампарија. Давидовић.
- [14] Павловић, З. (1990). Вредности самоизражавања у Србији. Београд. Институт друштвених наука.
- [15] Пантић, Д. (1990). Промене вредносних оријентација младих у Србији. Београд. Институт друштвених наука.
- [16] Пајевић, Д., Марчек, Ј. и Данић Н. (2004). Професионалне вредности студената Војне академије, Војно дело 3. (115-132).
- [17] Пајевић, Д.: Касагић, Љ. (2001). Психологија. Београд. Студио МЦ.
- [18] Пајевић, Д., Марчек, Ј. и Данић, Н. (2005). Вредности и животни стилови студената Војне академије, у: Дамњановић, П. и др. Активност студената у васпитно-образовном процесу. Београд. Војна академија. (37-44).
- [19] Понош, З. (2007). Трансформација Војске Србије – изазови и одговори. Војно дело. Београд. ВИЗ.
- [20] Rokeach, M. (1973). The nature of human values. New York. Free Press.
- [21] Schwartz, S., Bilsky W. (1990). Toward a theory of the universal content and structure of values: Extensions and Cross-Cultural Replications u Journal of Personality and Social Psychology. Vol. 58. No. 5. 878-891.
- [22] Skinner, B. (1971). Beyond freedom and dignity. Knopf. N.Y.
- [23] Toffler, A.(1970). Future Shock. Bantam Books, New York.
- [24] Томић, З. (2009). News age. Београд. Гласник.
- [25] Васовић, М. (1997). Васпитање за демократију - проблем трансфера у: Демократија, васпитање, личност. Београд. Институт за педагошка истраживања.
- [26] Васовић, М. (1988). Породично васпитање као чинилац вредносне оријентације активизма. Психологија. Београд. 3. 46-58.